

УДК 347.5

УЧАСТЬ ДЕРЖАВИ У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ З ПУБЛІЧНОЇ ОБІЦЯНКИ ВІНАГОРОДИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНКУРСУ

І. В. Ткач,
аспірант Академії
адвокатури України

У Цивільному кодексі України чітко не визначено, чи може бути держава учасником зобов'язань з публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу. Водночас в Україні проводяться різноманітні конкурси, серед яких є такі, що оголошуються державними органами та фінансуються за рахунок коштів державного бюджету. Для осіб, які мають намір взяти участь у конкурсі, вкрай важливим є розуміння того, хто виступає його засновником. Тому **актуальним** є питання, чи може держава бути засновником конкурсу.

Проблеми публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу досліджували у різні часи такі цивілісти, як Є. Л. Вакман, Н. Ю. Голубева, І. А. Грингольц, В. М. Ігнатенко, О. С. Іоффе, Л. А. Лунц, І. Б. Новицький, О. О. Отраднова, М. П. Присяжнюк, В. О. Рясенцев, В. М. Смирнов. Проте в більшості випадків публічна обіцянка винагороди не була об'єктом окремого дослідження, а розглядалася в комплексі з іншими зобов'язаннями. Крім того, у своїх роботах вчені не приділяли належної уваги участі держави у зобов'язаннях з публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу.

Метою цієї статті є аналіз становлення публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу та висвітлення питання, чи може бути держава засновником конкурсу.

Публічна обіцянка за результатами конкурсу не була врегульована у Цивільному кодексі УРСР 1922 р. Але конкурси були важливою частиною суспільного життя Радянської держави. Змагання за кращі досягнення у різних сферах життя радянського суспільства активно підтримувалися владою. В перші роки Радянської держави особливо популярними були конкурси на створення нових підручників чи пам'ятників, архітектурних об'єктів. Пізніше конкурси активно проводилися в різних галузях господарства. Фактично вся країна брала участь в різного роду змаганнях для досягнення кращого результату в тій чи іншій сфері.

Тривалий час такі конкурси регулювалися окремими нормативними актами, часто прийнятими під кожний конкретний конкурс, або внутрішніми правилами засновника конкурсу. Засновниками таких конкурсів, як правило, виступали державні органи чи організації.

Вперше публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу як вид цивільного зобов'язання отримала своє закріплення у Цивільному кодексі УРСР 1963 р., ст. 435 якого встановлювала, що *публічне обіцяння спеціальної винагороди (премії) за краще виконання певної роботи (оголошення конкурсу), дане державною, кооперативною або іншою громадською організацією, зобов'язує цю організацію сплатити обіцяну винагороду особі, робота якої визнана достойною винагороди відповідно до умов конкурсу.*

В. М. Смирнов, аналізуючи процитовану статтю, зазначав, що засновниками конкурсів виступали міністерства, Художня Академія, Академія будівництва і архітектури СРСР, виконавчі комітети міських і обласних Рад депутатів трудящих, промислові підприємства, установи, видавництва, науково-технічні товариства і ін. [1, 34]. При цьому автор наголошував, що соціалістична організація має право оголосити конкурс тільки за наявності відповідного дозволу. Право організації провести конкурс повинно бути прямо закріплене в статуті чи положенні відповідної організації. В інших випадках Рада Міністрів Союзу РСР чи союзних республік спеціальним актом покладала обов'язок на організацію провести конкурс. Великі всесоюзні конкурси організовувалися за постановою чи з дозволу Ради Міністрів СРСР [1, 34].

Статтю присвячено питанням становлення інституту публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу у цивільному праві України та участі у ньому держави. Цивільний кодекс України прямо не передбачає можливості держави бути безпосереднім учасником такого роду зобов'язань. Дослідження розвитку інституту публічної обіцянки винагороди та аналіз чинного законодавства свідчать про те, що за державою повинно визнаватися право бути засновником конкурсу.

Ключові слова: держава, публічна обіцянка винагороди, конкурс, недоговірне зобов'язання, публічний інтерес

Тобто державні організації мали право проводити конкурс тільки за умови, що таке право було їм прямо надано – в статуті чи у відповідному правовому акті. Держава в особі Ради Міністрів відповідної республіки чи СРСР не була безпосереднім учасником зобов'язання, а тільки санкціонувала проведення конкурсу організаціями. При цьому В. М. Смирнов був переконаний у тому, що організатором конкурсу може бути тільки організація, що є юридичною особою [1, 35]. О. С. Іоффе також підтримував позицію, що засновниками конкурсу можуть бути тільки юридичні особи [2, 785].

Можливість держави бути засновником конкурсу не була передбачена законодавством, однак органи держави, що мали статус юридичної особи, могли бути засновниками конкурсу.

Джерелом фінансування проведення конкурсів були кошти держави. Але, як наголошували Є. Л. Вакман та І. А. Грингольц, у всіх випадках конкурси можуть бути проведені тільки за наявності і в межах коштів кошторису, спеціально асигнованих на ці цілі [3, 127]. В. М. Смирнов як джерело коштів для проведення конкурсів, окрім кошторису, також зазначав фонд госпрозрахункового підприємства чи організації [1, 37]. Тобто джерелом фінансування конкурсу, як правило, були кошти держави, але тільки такі, що закріплені на підставі кошторису за певною організацією – розподілена частина бюджету.

Таким чином, держава безпосередньої участі у зобов'язанні з оголошення конкурсу не брала. Але законодавче закріплення публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу стало важливим початком розвитку зазначеного інституту. Виникла наукова дискусія щодо правової природи публічної обіцянки винагороди.

В. О. Рясенцев трактував публічну обіцянку винагороди як договір [4, 16]. На думку І. Б. Новицького та Л. А. Лунца, публічну обіцянку винагороди не можна вважати договором, оскільки суть публічного оголошення в таких випадках полягає у тому, що особа, яка дає таке оголошення, бере на себе зобов'язання не перед індивідуально визначеною особою, а перед будь-ким, хто відповідатиме зазначеним в оголошенні вимогам. Неправильність визнання публічної обіцянки винагороди як договірної правовідносини підтверджується також тим, що дія, за яку обіцяно нагороду, може бути вчинена навіть при незнанні про обіцянку нагороди, тоді як договір передбачає вираження волі прийняти зроблену пропозицію [5, 152]. О. С. Іоффе також давав визначення публічній обіцянці винагороди як односторонньому правочину, який сам по собі не породжує зобов'язань. Тому до юридичного складу, який породжує зобов'язання, входять щонайменше два односторонні правочини: обіцянка нагороди і виражена в той чи інший спосіб відповідь на таку обіцянку. При цьому автор наголошував, що, хоча такі односторонні правочини і мають зустрічний характер, вони є саме односторонніми правочинами, а не договором. Договору тут немає, писав О. С. Іоффе, не тільки тому, що

перший правочин, на відміну від оферти, не має конкретного адресата, а звернутий до невизначеного кола осіб, а й тому, що другий правочин, на відміну від акцепту, теж у більшості випадків може бути вчинений невизначеним колом осіб [2, 783]. Підтримував викладену вище позицію також В. М. Смирнов [1, 13].

Сучасні вітчизняні науковці, як правило, відкидають теорію публічної обіцянки винагороди як договору, укладеного під умовою, чи як публічної оферти. Серед українських цивілістів утвердився підхід, згідно з яким публічна обіцянка винагороди є одностороннім правочинном [6, 715; 7, 22]. Отже, більшість учених розглядає публічну обіцянку винагороди як два окремі односторонні правочини, що в сукупності породжують зобов'язання. Виходячи саме з такого розуміння публічної обіцянки винагороди, при прийнятті Цивільного кодексу України публічна обіцянка винагороди отримала своє закріплення в розділі недоговоріних зобов'язань, а не серед договорів.

Відповідно до ч. 1 ст. 1150 ЦК України *конкурс (змагання) має право оголосити фізична або юридична особа (засновник конкурсу)*. З буквального тлумачення наведеної норми випливає, що держава Україна, яку згідно зі ст. 2 ЦК України не віднесено до «осіб», безпосередньої участі у зобов'язаннях з публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу не бере. Аналогічної думки дотримується М. П. Присяжнюк, зазначаючи, що держава Україна не володіє правом на оголошення конкурсу. Цим правом можуть скористатися органи управління державним майном, фінансові та інші спеціально уповноважені державні органи, але не від імені держави Україна, а від власного імені – імені конкретної юридичної особи, в межах наданих їм повноважень [8, 854]. Існує інша позиція, згідно з якою слід визнати право не тільки фізичних та юридичних осіб, а й держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад оголошувати конкурси (бути засновниками конкурсів) [9, 580].

Виникає питання: чи може держава виступати засновником конкурсу?

Прийнято вважати, що для того, щоб у засновника конкурсу виник обов'язок щодо виплати нагороди переможцеві, необхідна наявність сукупності таких юридичних фактів: 1) оголошення конкурсу; 2) виконання роботи (дії), яка є предметом конкурсу; 3) надання учасником роботи на конкурс; 4) визнання учасника конкурсу переможцем [10, 828; 11, 960]. Основними рисами конкурсу вважають те, що обіцянка повинна бути публічною; винагорода виплачується переможцеві незалежно від його права на одержання інших виплат; винагорода обіцяється за кращий результат [12, 635; 7, 64]. Істотними умовами публічної обіцянки винагороди є 1) визначення предмета конкурсу; 2) встановлення строку подання на конкурс творів чи виконання певної дії; 3) визначення нагороди (премії), яка виплачується переможцеві конкурсу [10, 828; 12, 639; 8, 857].

Важливо зазначити, що термін «конкурс», за

результатами якого виплачується винагорода, може тлумачитися доволі широко. Зокрема, один із судів застосував норми публічної обіцянки винагорода за результатами конкурсу до відносин з оренди землі [13]. Інший суд поширив норми щодо публічної обіцянки винагорода на відносини з державних закупівель [14]. Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва в своєму листі від 16 січня 2007 р. № 240 роз'яснив, що при проведенні конкурсних торгів про передавання в оренду землі державної власності слід керуватися нормами ЦК України, які регулюють публічну обіцянку винагорода за результатами конкурсу [15]. Вищий господарський суд України застосував статті, що регулюють публічну обіцянку винагорода, до публічних торгів у виконавчому провадженні [16].

Отже, нерідко позиція судів та державних органів зводиться до того, що публічна обіцянка винагорода за результатами конкурсу включає в себе всі існуючі види конкурсів, у тому числі торги, які проводяться під час державних закупівель та передачі в оренду державного майна. Такий підхід видається спірним. Слід відмежовувати публічну обіцянку винагорода за результатами конкурсу від інших конкурсів.

Н. Ю. Голубева зазначає, що термін «конкурс» може вживатися у різних значеннях: стосовно вступних іспитів абітурієнтів, заміщення вакантних посад, як спосіб укладення договору на торгах, спосіб задоволення вимог кредиторів та у значенні різновиду публічної обіцянки винагорода [12, 635]. В. М. Ігнатенко також відрізняє публічну обіцянку винагорода за результатами конкурсу від інших конкурсів, стверджуючи, що поняття конкурсу у цивільному праві використовується у кількох розуміннях: по-перше, як різновид недоговірних зобов'язань (публічна обіцянка винагорода), по-друге, як порядок укладення договору, по-третє, як конкурсне провадження у процедурі банкрутства [7, 61–62]. При цьому між першими двома видами конкурсу В. М. Ігнатенко бачить основну відмінність у нагороді, яку отримують учасники. Якщо результатом перемоги в публічному конкурсі є виплата нагороди (премії), то переможець торгів отримує лише право на укладення договору [7, 66].

Винагорода (премія) переможцеві публічного конкурсу, як правило, виплачується у грошовій або іншій матеріальній формі. Законодавець дозволяє встановлювати винагороду і у вигляді морального заохочення (нагородження дипломом, подякою, відзнакою тощо) [11, 961]. Підставами для такого твердження про характер винагорода є норма ч. 3 ст. 1151 ЦК України. Слід зазначити, що ст. 435 ЦК УРСР передбачала саме сплату винагорода, що свідчить про те, що грошовий характер нагороди є традиційним для публічної обіцянки винагорода за результатами конкурсу. Для торгів характерним є тільки право на укладення договору, яке переможець може й не реалізувати. Тобто принциповою відмінністю між публічною обіцянкою винагорода за результата-

ми конкурсу від торгів є винагорода, яку отримує переможець.

Ще однією відмінністю публічної обіцянки винагорода за результатами конкурсу від торгів є предмет конкурсу.

Предметом конкурсу, за змістом ч. 2 ст. 1151 ЦК України, може бути результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо. Визначення предмета конкурсу передбачає інформування учасників про сутність завдання, виконання якого вимагається засновником конкурсу [11, 961]. Саме результати виконання цього завдання подаються для визначення переможця. При цьому предметом публічної обіцянки винагорода за результатами конкурсу може бути будь-який результат, що не суперечить закону. Обов'язковим є сам результат. Слід погодитися з думкою про те, що конкурс на заміщення вакантної посади, а також конкурс на право укладення цивільно-правового договору не підпадає під дію норм, що регулюють публічну обіцянку винагорода за результатами конкурсу [9, 581].

Торги, на відміну від публічної обіцянки винагорода за результатами конкурсу, не передбачають постановку завдання, а мають на меті визначення кращих умов укладення договору. Тому публічні торги є пропозицією робити оферти. А офертою буде заява, яку робить учасник торгів, називаючи суму [5, 153].

Слід погодитися з викладеними вище поглядами про те, що публічна обіцянка за результатами конкурсу хоч і має певні схожі риси з іншими видами конкурсів, але не є тотожною їм. Основні відмінності полягають у результаті, що подається на конкурс (предмет конкурсу), та у нагороді, яку отримує переможець.

Отже, державні закупівлі та передача в оренду державного майна, які здійснюються шляхом проведення торгів, не є конкурсом в контексті публічної обіцянки винагорода. Тому відсутні підстави розглядати участь держави у таких конкурсах.

Будь-яка участь держави у зобов'язаннях відбувається через державні органи. За таких обставин важливо розуміти, в яких випадках учасником зобов'язання слід вважати державу, а в яких – державні органи-юридичні особи. На нашу думку, основним критерієм, згідно з яким розмежовується участь держави та державного органу, є інтерес, яким керується відповідний орган. Якщо державний орган вступає в цивільні відносини в своїх інтересах як юридичної особи (наприклад, купівля канцтоварів для задоволення господарських потреб), то учасником таких відносин є сам орган. Якщо державний орган діє в загальнодержавних інтересах, то таку діяльність слід розцінювати як безпосередню участь держави. Фінансування безпосередньої участі держави здійснюється з Державного бюджету в межах бюджетного призначення на відповідні цілі.

Аналіз законодавства свідчить, що в Україні регулярно проводяться конкурси в загальнодержавних інтересах, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів. Зокрема, в бюджеті на 2012 рік

передбачено фінансування дитячого конкурсу «Крок до зірок», в попередні роки з державного бюджету фінансувався конкурсний відбір та присудження Національної премії України імені Тараса Шевченка, конкурс «Населений пункт найкращого благоустрою і підтримки громадського порядку».

Прикладом оголошення конкурсу в загальнодержавних інтересах є конкурси на кращі підручники, навчальні посібники, монографії. Зокрема, Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України затверджено Положення про Всеукраїнський конкурс рукописів підручників для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Положенням визначено порядок оголошення конкурсу, вимоги до конкурсних робіт та порядок присудження першого та другого місця переможцям. Конкретні деталі конкурсу, в тому числі строки, визначають в наказі Міністерства для кожного виду підручника. Аналогічні конкурси проводилися і в попередні роки. За своїм змістом такі конкурси відповідають усім умовам публічної обіцянки винагороди та містять усі необхідні істотні умови: чітко визначений предмет, вста-

новлений строк, та передбачено присудження призових місць.

Безпосередню організацію зазначених конкурсів здійснюють відповідні державні органи. Але такі конкурси проводяться в інтересах не конкретного державного органу-юридичної особи, а в інтересах всього суспільства. Тому, в цих випадках можна говорити про безпосередню участь держави.

Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу є важливим інструментом отримання кращого результату. У випадках, коли такий результат стосується всього суспільства, держава, як виразник загальносуспільного інтересу, повинна брати активну участь в цьому процесі. Держава може здійснювати фінансування конкурсів, що проводяться в інтересах всього суспільства, та повинна нести відповідальність за невиконання взятих на себе зобов'язань. Слід визнати за державою можливість бути засновником конкурсу. Чітке законодавче врегулювання можливості держави бути засновником конкурсу, який проводиться в загальнодержавних інтересах, є важливим аспектом щодо захисту прав та інтересів учасників конкурсу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Смирнов В. Н. Конкурс в советском гражданском праве / В. Н. Смирнов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1964. – 75 с.
2. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
3. Вакман Е. Л. Авторские права художников / Е. Л. Вакман, И. А. Грингольц. – М., 1962. – 264 с.
4. Рясенцев В. А. Сделки по советскому гражданскому праву / В. А. Рясенцев. – М. : ВЮЗИ, 1951. – 48 с.
5. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательствах / И. Б. Новицкий, Л. А. Лунц. – М. : Юр. лит., 1950. – 412 с.
6. Зобов'язальне право України : підруч. / за ред. Є. О. Харитоновна, Н. Ю. Голубєвої. – К. : Істина, 2011. – 848 с.
7. Ігнатенко В. М. Конкурс в цивільному праві України / В. М. Ігнатенко // Проблеми законності. – 2000. – № 42. – С. 61-67.
8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / [Бек Ю. Б., Богдан Й. Г., Григоровська Л. В. та ін.] ; за ред. В. М. Коссака. – К. : Істина, 2004. – 975 с.
9. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: у 2 т. / [В. Г. Ротань, А. Г. Ярема, В. В. Кривенко та ін.] ; відп. ред. В. Г. Ротань. – [2-ге вид.]. – Т. 2. – Х. : Фактор, 2010. – 784 с.
10. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – [4-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – Т. II. – 1055 с.
11. Цивільне право України. Особлива частина : підруч. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.
12. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. / За заг. ред. Харитоновна Є. О., Харитонової О. І, Голубєвої Н. Ю. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Правова єдність, 2009. – 744 с.
13. Рішення господарського суду Запорізької області щодо конкурсних торгів з оренди землі № 27/31/08 від 12 лютого 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1420540>
14. Рішення господарського суду Рівненської області № 5019/160/11 від 24 березня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14586480>
15. Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 240 від 16 січня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1158.166.0>
16. Постанова Вищого господарського суду України № 5002-7/5481-2010 від 17 травня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16283457>

Ткач І. В. Участие государства в обязательствах, происходящих из публичного обещания награды по результатам конкурса
Статья посвящена вопросу становления института публичного обещания награды по результатам конкурса в гражданском праве Украины и участия в нем государства. Гражданский кодекс Украины прямо не предусматривает возможности государства быть непосредственным участником такого рода обязательств. Исследование развития института публичного обещания награды и анализ действующего законодательства свидетельствуют о том, что за государством должно признаваться право выступать учредителем конкурса.

Ключевые слова: государство, публичное обещание награды, конкурс, недоговорные обязательства, публичный интерес

Tkach Igor. Participation of the State in obligations arising from the public promise of an award as a result of competition
The article is devoted to the obligation arising from the public promise of an award as a result of competition in the civil law of Ukraine and the State's participation in this obligation. The Civil Code of Ukraine does not clearly establish that the State can take part in this obligation. Research and analysis of current legislation indicate that the State must be recognized as a founder of the competition.

Key words: State, public promise of an award, competition, non-contractual obligations, public interest